

คัมภีร์พุทธโฆสสารจริยนิทาน : การชำระและการวิเคราะห์ The Buddhaghosācariyanidāna : The Edition and Analytical Study

พระมหานันทชัย ชินาสโภ (งามฉลาด)

Phramaha Anantachai Jināsabho (Ngamchalad)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, E-mail: anantachaingamchalad@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาชีวิตและผลงานของพระพุทโฆสสารจารย์ 2) เพื่อปริวรรต ตรวจชำระคัมภีร์พุทธโฆสสารจริยนิทานจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย และ 3) เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์พุทธโฆสสารจริยนิทาน การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากต้นฉบับคัมภีร์พุทธโฆสสารจริยนิทาน ฉบับสมบูรณ์ที่สุดจำนวน 3 ผูก ปริวรรตต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมให้เป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย วิเคราะห์เนื้อหาโดยเปรียบเทียบกับคัมภีร์สำคัญอื่นๆ เช่น พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ชีวิตและผลงานของพระพุทโฆสสารจารย์ พระพุทโฆสสารจารย์เป็นพระคณาจารย์ชาวอินเดียในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10 ผลงานสำคัญคือ วิสุทธิมรรค ซึ่งรวบรวมคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม ท่านมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังหลายประเทศ โดยเฉพาะการประดิษฐานในศรีลังกา 2) การปริวรรตคัมภีร์ พุทธโฆสสารจริยนิทาน คัมภีร์นี้ประพันธ์โดยพระมหามังคลเถระ มีเนื้อหาครอบคลุมชีวิตของพระพุทโฆสสารจารย์ ตั้งแต่การศึกษาในอินเดียและศรีลังกา การรณาคัมภีร์ เช่น วิสุทธิมรรค และบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การวิจัยได้แปลและตรวจสอบคัมภีร์ 3 ผูกที่สมบูรณ์ที่สุด เพื่อเผยแพร่ความรู้ในภาษาไทย 3) การวิเคราะห์คัมภีร์ พุทธโฆสสารจริยนิทาน คัมภีร์นี้เขียนแบบร้อยแก้วผสมร้อยกรอง และอ้างอิงคัมภีร์สำคัญหลายแห่ง เช่น พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา จึงมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการของพุทธศาสนา โดยเฉพาะการแพร่ขยายจากอินเดียสู่ศรีลังกา และบทบาทของพระพุทโฆสสารจารย์ในการพัฒนาพุทธศาสนาเถรวาท

คำสำคัญ : คัมภีร์, พุทธโฆสสารจริยนิทาน, พระพุทโฆสสารจารย์

Abstract

This research article has three primary objectives: (1) to study the life and works of Buddhaghosa, (2) to transliterate and critically examine the Buddhaghosa Cariyanitāna manuscript from Pali in Khmer script to Pali in Thai script, and to translate it into Thai, and (3) to analyze the Buddhaghosa Cariyanitāna. This study employs a documentary research approach, gathering data from the most complete version of the Buddhaghosa Cariyanitāna manuscript, consisting of three volumes. The manuscript was transliterated from Pali in Khmer script to Pali in Thai script, translated into Thai, and analyzed in comparison with other key texts, such as the Tipiṭaka and the Aṭṭhakathā. Based on the findings of the study, it was found that: 1) The Life and Works of Buddhaghosa. Buddhaghosa was an Indian scholar-monk from the 10th Buddhist century. His seminal work, Visuddhimagga, is a comprehensive compilation of teachings on the practice of the Buddhist path leading to liberation from suffering. Buddhaghosa played a pivotal role in the dissemination of Buddhism, particularly in establishing its presence in Sri Lanka. 2) Transliteration and Critical Examination of the Buddhaghosa Cariyanitāna. Authored by the Venerable Mahāmaṅgala Thera, the Buddhaghosa Cariyanitāna details the life of Buddhaghosa, including his studies in India and Sri Lanka, the composition of works such as the Visuddhimagga, and his contributions to the spread of Buddhism. This research selected three of the most complete volumes of the manuscript for transliteration and translation into Thai, aiming to make the text accessible to a broader audience.

3) Analysis of the Buddhaghosa Cariyanitāna. The manuscript is composed in a mixed style of prose and verse, with significant references to canonical texts, including six citations from the Tipiṭaka, three from the Abhidhammatthavibhāvinī, and nine from the Jinālaṅkāra. Its historical and doctrinal significance lies in its account of Buddhism's expansion from India to Sri Lanka and its insights into the Theravāda tradition, with Buddhaghosa as a central figure in this development.

Keywords : Scripture; Buddhaghosa cāriyanidāna; Buddhism

บทนำ

การสืบทอดและการรวบรวมคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาได้ผ่านพัฒนาการที่สำคัญในแต่ละยุค ตั้งแต่การถ่ายทอดคำสอนด้วยมุขปาฐะในยุคพุทธกาล ไปจนถึงการรวบรวมพระไตรปิฎกและการสร้างคัมภีร์อรรถกถาในยุคต่อมา การเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลานี้สะท้อนถึงความพยายามของนักปราชญ์และพระสงฆ์ในการรักษาและเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้า หนึ่งในบุคคลสำคัญที่มีบทบาทโดดเด่นในด้านนี้คือ พระพุทธโฆसाจารย์ พระเถระชาวอินเดียผู้เป็นที่รู้จักในฐานะนักปราชญ์เถรวาทระดับโลก ผลงานของท่าน เช่น วิสุทธิมรรค ได้กลายเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาพระพุทธศาสนา (พัฒน์ เฟื่องผลา, 2546: 11)

แม้ผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์จะได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง แต่อัตชีวประวัติของท่านกลับปรากฏเพียงกระจัดกระจายอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ หนึ่งในคัมภีร์สำคัญที่เล่าถึงชีวิตของพระพุทธโฆสาจารย์คือ พุทธโฆสาจริยนิทาน อย่างไรก็ตาม คัมภีร์นี้ยังไม่เคยมีการแปลและนำเสนอในรูปแบบที่เข้าถึงง่ายในภาษาไทยร่วมสมัย ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการศึกษา ค้นคว้าทั้งในเชิงวิชาการและศาสนา (ธนากรกรุงเทพ, 2519: 1-2; สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2515: 12-13)

งานวิจัยนี้มีเป้าหมายสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1) ชีวิตและผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ ศึกษาอัตชีวประวัติและผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะบทบาทในการรณาคัมภีร์ วิสุทธิมรรค และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท

2) ปรีวรรตและแปลคัมภีร์ พุทธโฆสาจริยนิทาน ปรีวรรตคัมภีร์ต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมให้เป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย โดยคัดเลือกฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดจำนวน 3 ผูก เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและเข้าถึงง่ายในบริบทภาษาไทยร่วมสมัย

3) การวิเคราะห์คัมภีร์ พุทธโฆสาจริยนิทาน วิเคราะห์เนื้อหาโครงสร้างและคุณค่าของคัมภีร์ ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และหลักธรรม โดยเปรียบเทียบกับคัมภีร์สำคัญ เช่น พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา เพื่อชี้ให้เห็นบทบาทของคัมภีร์ในฐานะแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษาพระพุทธศาสนาเถรวาท (สุภาพรณ ฦ บางช้าง, 2526: 279; อภิวัฒน์ โพธิสาน, 2549: 35)

การศึกษาคัมภีร์ พุทธโฆสาจริยนิทาน ครั้งนี้ เป็นการนำเสนอรูปแบบที่เข้าใจง่ายและทันสมัยไม่เพียงช่วยเติมเต็มช่องว่างความรู้ในแวดวงวิชาการ แต่ยังส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาในบริบทที่กว้างขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อวงวิชาการและชุมชนชาวพุทธในปัจจุบันและอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทราบชีวิตและผลงานของพระพุทโธสาจารย์
2. เพื่อปริวรรต ตรวจชำระคัมภีร์พุทโธสาจริยนิทานจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย
3. เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์พุทโธสาจริยนิทาน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยดำเนินการตามกระบวนการดังนี้

1. กำหนดขอบเขตการศึกษา การศึกษานี้มุ่งเน้นคัมภีร์ พุทโธสาจริยนิทาน ฉบับภาษาบาลีอักษรขอมที่เก็บรักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร จำนวน 10 ฉบับ 27 ผูก โดยคัดเลือกเฉพาะฉบับที่สมบูรณ์และเหมาะสมจำนวน 3 ผูก เพื่อปริวรรต ตรวจชำระ และแปลเป็นภาษาบาลีอักษรไทย

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร

- 2.1 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ รวบรวมต้นฉบับคัมภีร์ พุทโธสาจริยนิทาน ฉบับภาษาบาลีอักษรขอม 3 ชุด ได้แก่

- 2.1.1 ชุดคัมภีร์ฉบับทองทิพย์ ล่องชาด/ไม้ประกับประดับมุก (เลขที่ 2312ก) จำนวน 4 ผูก

- 2.1.2 ชุดคัมภีร์ฉบับทองทิพย์/ไม้ประกับธรรมดา (เลขที่ 10117ข-1) จำนวน 1 ผูก

- 2.1.3 ชุดคัมภีร์ฉบับล่องชาด/ไม้ประกับธรรมดา (เลขที่ 5103ญ-1) จำนวน 4 ผูก

- 2.2 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ นำข้อมูลจากคัมภีร์ฉบับที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

- 2.2.1 Buddhaghosuppatti (Mahamanggalathera, 1998)

- 2.2.2 พุทโธสนิทาน (พระสมเด็จเจ้าบรมวงศ์เธอฯ สมมตอมรพันธ์, 2456)

- 2.2.3 มหาวังสาลี (บาลี พุทธรักษา, 2544)

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

- 3.1 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) สรุปแนวคิดสำคัญในคัมภีร์ เช่น จุดมุ่งหมายของการแต่ง โครงสร้างเนื้อหา และลักษณะการประพันธ์ ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาที่อ้างอิงจากภาษาสันสกฤตและภาษาสิงหล

- 3.2 การเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) เปรียบเทียบเนื้อหาในคัมภีร์

พุทธโฆสจารย์นิทาน 3 ฉบับ และเปรียบเทียบกับคัมภีร์สำคัญ เช่น Buddhaghosuppatti และ พุทธโฆสนิทาน เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างหรือความคล้ายคลึง

3.3 การวิพากษ์ (Critical Analysis) ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล และต้นฉบับ วิเคราะห์วิวัฒนาการของการจารและคัดลอกต้นฉบับ

4. สรุปผลและตีความ สรุปข้อมูลที่ตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย เชื่อมโยงผลการ ศึกษาเข้ากับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และเน้นคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ พุทธโฆส จารย์นิทาน ในการศึกษาประวัติศาสตร์และพุทธศาสนา

ผลการวิจัย

1. ชีวิตและผลงานของพระพุทโฆสจารย์ พระพุทโฆสจารย์ หรือ พระพุทโฆสะ เป็นพระคันถรณางาจารย์เถระชาวอินเดียในพุทธศตวรรษที่ 10 ท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นนัก ปราชญ์ฝ่ายเถรวาทผู้ยิ่งใหญ่ ผลงานสำคัญของท่านคือคัมภีร์ วิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นคู่มือสำคัญใน การปฏิบัติธรรมเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์

พระพุทโฆสจารย์เกิดในอินเดีย (สถานที่แน่ชัดไม่ทราบ) โดยเริ่มต้นศึกษาศาสนา ฮินดูก่อนจะหันมาสนใจพระพุทธศาสนาและบวชเป็นพระภิกษุในสำนักคณะมหิสาวาสติกะ จากนั้นท่านเดินทางไปยังเกาะลังกาเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง และได้รณาคัมภีร์อรรถกถา หลายเล่ม เช่น วิสุทธิมรรค, สมันตปาสาทิกา, และ อังคุตตรนิกายอรรถกถา ท่านได้รับการยกย่อง ว่าเป็นอรรถกถาจารย์สำคัญในนิกายเถรวาท และมีมรณภาพในเกาะลังกา

ผลงานของพระพุทโฆสจารย์ เช่น วิสุทธิมรรค ได้แบ่งเนื้อหาเป็น 22 ภาค ครอบคลุมหัวข้อสำคัญ เช่น ศีล สมาธิ และปัญญา ผลงานของท่านยังถูกแปลเป็นภาษาต่าง ๆ และช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลก

บทบาทสำคัญของผลงานพระพุทโฆสจารย์ ดังนี้

1) การรวบรวมและอธิบายคำสอน ท่านได้รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ในลายลักษณ์อักษร ซึ่งช่วยให้คำสอนคงอยู่และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

2) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผลงานของท่านช่วยให้พระพุทธศาสนาเถรวาทแพร่หลายไปในหลายประเทศ

3) การศึกษาพระพุทธศาสนา ผลงานของท่านเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการ ศึกษาพระพุทธศาสนา

พระพุทโฆสจารย์จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธ ศาสนาเถรวาท ผลงานของท่านมีอิทธิพลต่อความเชื่อและการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก

2. การปริวรรตและแปลคัมภีร์ พุทธโฆสัจจยนิทาน จากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทยและภาษาไทย สามารถสรุปผลได้ดังนี้

1) การคัดเลือกต้นฉบับ คัมภีร์ พุทธโฆสัจจยนิทาน ซึ่งแต่งโดยพระมหามังคลเถระ เป็นคัมภีร์ที่บันทึกเรื่องราวชีวิตและผลงานของพระพุทธโฆสจารย์ ผู้มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่และแปลคำสอนในพระไตรปิฎก โดยต้นฉบับที่ใช้วิจัยเป็นชุดคัมภีร์ใบลานอักษรขอมจำนวน 10 ฉบับ 27 ผูก ที่เก็บรักษาในหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้คัดเลือกฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดจำนวน 3 ผูกมาปริวรรตและแปล

2) เนื้อหาหลักของคัมภีร์ คัมภีร์นี้แบ่งเนื้อหาเป็น 5 ส่วนหลัก ได้แก่

2.1) ประวัติและการเกิดของพุทธโฆสจารย์ กล่าวถึงต้นกำเนิดและวัยเด็กของท่านที่โดดเด่นด้านสติปัญญาและได้รับการศึกษาพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง

2.2) การศึกษา บรรยายถึงการเรียนรู้พระไตรปิฎกและปรัชญาพุทธศาสนาในอินเดียและศรีลังกา

2.3) การแปลและเขียนคัมภีร์ เน้นผลงานการแปลและรจนาคัมภีร์ เช่น วิสุทติมรรค ซึ่งเป็นคู่มือสำคัญที่ครอบคลุมศีล สมาธิ และปัญญา

2.4) การเผยแผ่พุทธศาสนา กล่าวถึงบทบาทสำคัญของท่านในการส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังภูมิภาคต่าง ๆ

2.5) เกียรติยศและการมรณภาพ กล่าวถึงเกียรติยศที่ท่านได้รับในฐานะผู้ปราชญ์และการสิ้นชีวิต

3) คุณค่าของคัมภีร์ คัมภีร์ พุทธโฆสัจจยนิทาน ถือเป็นเอกสารสำคัญที่สะท้อนประวัติศาสตร์และพัฒนาการของพุทธศาสนาในยุคสมัยนั้น อีกทั้งยังเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่ช่วยให้เข้าใจรากฐานของพุทธศาสนาเถรวาทในปัจจุบัน

การวิจัยครั้งนี้ช่วยอนุรักษ์และเผยแพร่เนื้อหาของคัมภีร์ในรูปแบบที่เข้าถึงง่าย เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านพุทธศาสนาและวิชาการที่เกี่ยวข้อง

3. การวิเคราะห์คัมภีร์ พุทธโฆสัจจยนิทาน ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ผลดังนี้

1) ลักษณะของคัมภีร์ คัมภีร์ พุทธโฆสัจจยนิทาน เป็นคัมภีร์ร้อยแก้วที่มีการสอดแทรกบทกถาร้อยกรอง โดยผู้แต่งคือพระมหามังคลเถระในช่วง พ.ศ. 1700–2010 เนื้อหา มีการอ้างอิงจากแหล่งสำคัญ 3 แห่ง ได้แก่ พระไตรปิฎก คัมภีร์อภิธัมมวาท และคัมภีร์ชินาลังการ มีบทกถาทั้งหมด 103 คาถา ซึ่งประกอบด้วยคาถาแบบต่าง ๆ และแสดงถึงอิทธิพลของภาษาบาลีแบบลังกา

2) ความสำคัญของคัมภีร์ คัมภีร์นี้มีคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในเรื่องการเผยแผ่พุทธศาสนาจากชมพูทวีปไปยังลังกาทวีป การประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกา และการรวบรวมและแปลพระไตรปิฎก นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงปณิธานและบทบาทของพระพุทธโฆसाจารย์ในฐานะผู้จรรโลงพระพุทธศาสนา

3) คุณค่าทางวิชาการและสังคม คัมภีร์นี้เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับประวัติพระพุทธโฆสาจารย์ ซึ่งช่วยเสริมความเข้าใจในพุทธประวัติและพัฒนาการของพุทธศาสนาเถรวาท เน้นคุณธรรมและจริยวัตรของพระพุทธโฆสาจารย์ ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ศึกษา และเป็นวรรณกรรมปฐมภูมิที่มีคุณค่าต่อการศึกษาวรรณกรรมบาลีและการต่อยอดงานวิจัย

4) สมมติฐานการแต่งคัมภีร์ จากการวิเคราะห์ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคัมภีร์นี้ถูกรจนาขึ้นก่อนคัมภีร์มหาวังสาลีนี้ โดยอ้างอิงจากคัมภีร์จุฬคันถวงศ์และคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์

สรุป คัมภีร์ พุทธโฆสาจริยนิทาน มีคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา และวรรณกรรม ช่วยส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาและการอนุรักษ์วรรณกรรมบาลีที่สำคัญสำหรับนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไปในยุคปัจจุบัน

อภิปรายผล

วิทยานิพนธ์นี้ได้ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจถึงพระพุทธโฆสาจารย์และผลงานของท่าน รวมถึงการตรวจชำระและแปลคัมภีร์พุทธโฆสาจริยนิทาน ข้อความที่ใช้ในการอภิปรายผลวิทยานิพนธ์ได้เน้นถึงแหล่งข้อมูลที่ได้กล่าวถึงพระพุทธโฆสาจารย์ มีเนื้อหาที่สอดคล้องกันหลายแหล่ง ดังนี้ สภากาสิกขามหามกุฏราชวิทยาลัย เน้นถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของสัทธัมสังคหะ ที่บันทึกเหตุการณ์และบทบาทของพระพุทธศาสนาในอินเดียและลังกา รวมถึงรายละเอียดการทำสังคายนาหลายครั้ง ซึ่งมีส่วนในการให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธโฆสาจารย์และผลงานของท่าน (พระธัมมกิตติมหาสามี รจนา, 2515: 10) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ระบุถึงสมณศักดิ์ของพระพุทธโฆสาจารย์ และเชื่อว่าชื่อนี้มาจากลังกา ท่านได้แปลหนังสือรรถกถาจากสิงหลเป็นมคธ และแต่งหนังสือหลายคัมภีร์ที่มีเกียรติคุณสูง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2515: 123) คณะสงฆ์วัดสระเกศ กล่าวถึงคัมภีร์ญาณโณทัยที่บรรยายประวัติย่อของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การสังคายนาพระธรรมวินัย และประวัติของพระพุทธโฆสาจารย์ (พระมหาเถระชาวล้านนา หรือชาวอยุธยา รูปใดรูปหนึ่ง รจนา, 2534: 2) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมมตอมรพันธ์ กล่าวถึงการแปลคัมภีร์ในลังกาทวีปโดยพระพุทธโฆสาจารย์ (พระมหามังคลเถระ รจนา, 2456: 2-3) พัฒน์ เพ็งผลา เน้นถึงยุคทองของวรรณกรรมบาลีที่มีพระพุทธโฆสาจารย์และนักปราชญ์อื่น ๆ (พัฒน์ เพ็ง

ผลา, 2546: 113) พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา กล่าวถึงประวัติของพระพุทโธสาจารย์ที่เป็นปราชญ์ใหญ่ฝ่ายเถรวาท และผลงานที่สำคัญหลายเล่ม (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, 2550: 153-154) สุภาพรรณ ณ บางช้าง เน้นถึงพระพุทโธสะที่เป็นอรรถกถาจารย์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในประวัติศาสตร์ และผลงานของท่านที่เกี่ยวกับการเขียนอรรถกถาภาษาบาลี (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2526: 279-280) อภิญวัฒน์ โพธิ์सान กล่าวถึงนักปราชญ์พุทโธที่เป็นพระภิกษุในฝ่ายเถรวาท และผลงานที่พระพุทโธ โสสาจารย์ได้ทำเพื่อพระพุทโธศาสนา (อภิญวัฒน์ โพธิ์सान, 2549: 19) จารุภา ประวงษ์ วิจัยเกี่ยวกับการตีความภาพพระพุทโธสาจารย์เดินทางไปสืบทอดพระพุทโธศาสนาในลังกาทวีป และรูปแบบการแสดงผลภาพเล่าเรื่อง (จารุภา ประวงษ์, 2552: 5) และบาลี พุทธรักษา วิเคราะห์และแปลต้นฉบับคัมภีร์มหาวังสมาลินี ที่กล่าวถึงประวัติของพระพุทโธสะและความเป็นไปของพระพุทโธศาสนาในลังกา (บาลี พุทธรักษา, 2544: ๗)

การวิเคราะห์คัมภีร์พุทโธสาจริยนิทาน จากการศึกษาข้อมูลหลายแหล่ง พบว่าพระพุทโธสาจารย์เป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการแปลและแต่งคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ท่านได้สร้างผลงานมากมายที่มีความสำคัญต่อการศึกษาและการสืบทอดพระพุทโธศาสนาในอินเดียและลังกา นอกจากนี้ การศึกษายังเน้นถึงการตีความภาพเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้อกับท่านและบทบาทของท่านในการกระจายพระพุทโธศาสนาไปยังสถานที่ต่าง ๆ

การตรวจชำระคัมภีร์พุทโธสาจริยนิทานจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย แปลเป็นภาษาไทย และวิเคราะห์เนื้อหาของคัมภีร์ โดยมีการศึกษาและเปรียบเทียบกับการวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เข้าใจในเชิงลึกถึงเนื้อหาและความสำคัญของคัมภีร์นี้ จากผลการวิจัยของ เนติข รุจิรฐานะ พบว่าคัมภีร์วังสมาลินีซึ่งมีประวัติพระพุทโธสาจารย์อธิบายไว้อย่างละเอียด น่าจะมีการศึกษาเปรียบเทียบประวัติของพระพุทโธสาจารย์ในคัมภีร์ต่างๆ เพื่อรวบรวมและเรียบเรียงใหม่ให้ประวัติพระพุทโธสาจารย์ครบถ้วนและสมบูรณ์ ทำให้สะดวกต่อการศึกษาค้นคว้าในอนาคต (เนติข รุจิรฐานะ, 2532: 577-578) ในส่วนของงานวิจัยของ พระมหาบุรณะ โพธิ์นอก พบว่าการตรวจชำระมีบางส่วนที่บกพร่องโดยเฉพาะเรื่องอักษรที่มีลักษณะคล้ายกัน แต่เนื้อหาของคัมภีร์วิสุทโธมรรคคัมภีร์นี้มีความสอดคล้องกับคัมภีร์วิสุทโธมรรคและคัมภีร์วิสุทโธมรรคทั้งอง ทำให้เห็นถึงการอธิบายเสริมเพิ่มเติมที่ชัดเจน (พระมหาบุรณะ โพธิ์นอก, 2554: ก - ข) งานวิจัยของ พระมหาสยาม ราชวัตร พบว่าไตรสิกขาเป็นหลักธรรมที่สำคัญในการปฏิบัติ คัมภีร์วิสุทโธมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรคมีการอธิบายไตรสิกขาอย่างละเอียดและเป็นหมวดหมู่ แต่คัมภีร์วิสุทโธมรรคมีเนื้อหามากกว่าและอ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์ต่างๆ มากกว่า ในขณะที่คัมภีร์วิมุตติมรรคมีการอธิบายแบบกระชับ (พระมหาสยาม ราชวัตร, 2543: บทคัดย่อ)

จากผลการวิจัยทั้งหมดนี้สามารถสรุปได้ว่า คัมภีร์พุทธโฆสัจจริยนิทานมีความสำคัญในการศึกษาและวิเคราะห์ เพื่อให้เข้าใจในเชิงลึกถึงเนื้อหาและความสำคัญของคัมภีร์นี้ในการศึกษาพระพุทธศาสนา การตรวจชำระและการแปลคัมภีร์จากภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทยและภาษาไทย เป็นการส่งเสริมให้ความรู้ในคัมภีร์นี้เข้าถึงได้ง่ายและสะดวกยิ่งขึ้น การศึกษาและเปรียบเทียบคัมภีร์ต่างๆ เพื่อให้เข้าใจประวัติพระพุทโธศาจารย์อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์เป็นการเสริมสร้างความเข้าใจในประวัติศาสตร์และพัฒนาการด้านความรู้ของพระพุทธศาสนา

องค์ความรู้จากงานวิจัย

คัมภีร์พุทธโฆสัจจริยนิทานฉบับนี้ มีความสำคัญเกี่ยวกับประวัติพระพุทโธศาจารย์ปราชญ์ผู้รจนาคัมภีร์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยตรง พระพุทโธศาจารย์มีผลงานการรจนาคัมภีร์อรรถกถาอันทรงคุณค่าต่อการศึกษาคำสอนชั้นปฐมภูมิในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นดังตัวแทนขององค์พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า คัมภีร์ที่ท่านได้รจนานี้ นับว่าครอบคลุมเนื้อหาของพระไตรปิฎกที่สุด และยังเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่นุชนผู้ตามศึกษาในยุคปัจจุบัน ดังนั้น หากจะศึกษางานรจนาของท่านพระพุทโธศาจารย์ ก็จำเป็นต้องศึกษาประวัติของท่านด้วยเช่นกัน

1) คุณค่าต่อพระศาสนา

การตรวจชำระ และแปลคัมภีร์พุทธโฆสัจจริยนิทานในครั้งนี้ นับว่าเป็นการรักษา คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงประวัติของพระพุทโธศาจารย์ เพราะคัมภีร์ที่ว่าด้วยประวัติของพระพุทโธศาจารย์โดยตรงมีเพียงคัมภีร์พุทธโฆสูปัตติ หรือคัมภีร์พุทธโฆสัจจริยนิทานนี้เท่านั้น โดยคัมภีร์พุทธโฆสูปัตติ ยังไม่ได้รับการปริวรรตและแปลเป็นภาษาไทย ส่วนคัมภีร์พุทธโฆสัจจริยนิทาน หรือ “พุทธโฆสนิทาน เรื่องพระพุทโธศาจารย์ไปแปลพระปริยัติธรรมในลังกาทวีป” พิมพ์แจกในการปลงศพ แยม ภรรยาพระยาศรีสุนทรโวหาร น้อย, 2456. นั้น ถูกปริวรรตและแปลเป็นภาษาไทยเมื่อ 111 ปีที่แล้ว ซึ่งไม่ปรากฏแพร่หลาย ทั้งไม่มีการระบุว่า ได้ปริวรรตและแปลมาจากคัมภีร์ใบลานชุดใด ผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในจุดนี้ จึงได้ทำงานวิจัยนี้ขึ้น เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งในการรักษามรดกอันทรงคุณค่ากล่าวคือพระสัทธรรมในทางพระพุทธศาสนา นี้ไว้ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาวิจัยต่อไป เพื่อเป็นหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เช่น การแผ่ขยายของพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีปไปยังลังกาทวีป การประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป ประวัติของพระพุทโธศาจารย์ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงมรณภาพ การจารพระไตรปิฎก การปริวรรตอรรถกถา การแต่งปกรณ์วิเสสที่พระเถระทั้งหลายได้รจนาไว้ เรื่อง

รากษัตริย์ของประเทศศรีลังกา เรื่องราวความสมถะเรียบง่ายทรงชุดงั้วตรของพระพุทโธสาจารย์ ความกตัญญูต่อบุพการีบุคคลของพระพุทโธสาจารย์ ความที่ท่านมีปณิธานที่แน่วแน่และยิ่งใหญ่ในการที่จะจรรโลงพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะด้านพระปริยัติศาสนาให้มั่นคงสถาพรสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

2) คุณค่าต่อสังคม

คัมภีร์พุทโธสาจริยนิทานนี้ได้กล่าวถึงประวัติปฏิบัติโดยตรงของพระพุทโธสาจารย์ปราชญ์ผู้รณาคัมภีร์อรรถกถาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของพระพุทธศาสนาเถรวาท ในวัยเด็กโสมกุมารเป็นคนเจ้าทิฐิเพราะเกิดในตระกูลพราหมณ์ แต่เมื่อแพ้ในการประลองสติปัญญากับพระเถระก็ยอมอ่อนน้อมเพื่อถวายตัวเป็นศิษย์ของพระเถระ แม้จะเป็นผู้ทรงสติปัญญามาก ท่านถูกเชื้อเชิญให้ได้รับสิทธิประโยชน์ เช่น พระสังฆราชทรงมอบหมายให้สอนพระสงฆ์ในอาราม แต่ท่านก็ตอบปฏิเสธ ท่านมีปฏิบัติที่เรียบง่ายทรงชุดงั้วตร หรือเมื่อได้ลาสิกขากลับมา ก็แบ่งปันแก่เพื่อนสหายคนอื่น ๆ เป็นผู้กตัญญูต่อบุพการีบุคคล เช่น พระอุปัชฌาย์ บิดามารดา เป็นต้น เมื่อท่านปวิรรตและแปลอรรถกถาสำเร็จแล้ว ทำให้ท่านเป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นอย่างมาก แต่ท่านก็ไม่เยื้อยยัดติดในลาสิกขากลับมา ได้เดินทางกลับมาสู่ชุมชนพุทธวิปตามที่ได้สัญญาไว้กับพระอุปัชฌาย์ พร้อมทั้งได้กลับบ้านเพื่อโปรดโยมบิดามารดา และเหล่าข้าทาสบริวารให้เป็นผู้มีสุคติเป็นที่ไปนบเบื้องหน้า นี่นับว่าเป็นปฏิบัติที่มีคุณค่าให้สังคมได้ศึกษาและปฏิบัติตามจริยาวัตรอันงดงามของท่าน หรือเป็นแบบอย่างแห่งการมีปณิธานที่มุ่งมั่นโดยเฉพาะการได้ลงมือทำสิ่งใดแล้ว ก็จะตั้งใจทำจริงๆจนประสบความสำเร็จ

3) คุณค่าต่อวรรณกรรมบาลี

คัมภีร์พุทโธสาจริยนิทานฉบับนี้ นับได้ว่า เป็นผลงานชั้นปฐมภูมิที่ว่าด้วยประวัติของพระพุทโธสาจารย์โดยตรงอีกเวอร์ชันหนึ่ง ที่กล่าวแตกต่างออกไปจากคัมภีร์มหาวงส์ เป็นต้น จึงมีคุณค่าต่อการศึกษาวรรณกรรมบาลีของผู้ที่มีความสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะผู้ศึกษาท่านใดที่ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลที่เป็นปฐมภูมิ คือ อักษรขอมภาษาบาลี ก็สามารถศึกษาค้นคว้าได้จากงานวิจัยนี้ และงานวิจัยคัมภีร์พุทโธสาจารย์ฉบับนี้สามารถนำไปต่อยอดในการขยายกรอบการวิจัยที่มีความสัมพันธ์กัน หรือมีความเกี่ยวเนื่องกันได้อีกด้วย

สรุป

คัมภีร์พุทโธสาจริยนิทานเป็นเอกสารสำคัญที่บันทึกเรื่องราวชีวิตและผลงานของพระพุทโธสาจารย์ บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ท่านเป็นปราชญ์ชาวอินเดียในพุทธศตวรรษที่ 10 ผู้รณาคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติธรรมที่ลึกซึ้งและเป็นรากฐาน

สำคัญของพุทธศาสนาเถรวาท ท่านมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังศรีลังกา และผลงานของท่านยังคงเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในหมู่พุทธศาสนิกชนทั่วโลก

การปริวรรตและแปลคัมภีร์นี้ช่วยให้เนื้อหาสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้นในปัจจุบัน และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์และพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังเน้นย้ำถึงคุณค่าทางวรรณกรรมบาลีและความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางศาสนา บทความนี้เสนอแนะให้สนับสนุนการรวบรวมคัมภีร์โบราณ การแปลให้เข้าใจง่าย และการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมความรู้ในพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางและยั่งยืน

คัมภีร์พุทธโฆสาจริยนิทานเป็นแหล่งข้อมูลที่มีคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา และวรรณกรรม ช่วยให้เข้าใจบทบาทของพระพุทธโฆสาจารย์และพัฒนาการของพุทธศาสนาเถรวาท อีกทั้งยังเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการศึกษาค้นคว้าต่อยอดเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางศาสนาให้ยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1) การรวบรวมและตรวจสอบคัมภีร์ต้นฉบับจากแหล่งต่าง ๆ ควรมีการรวบรวมคัมภีร์พุทธโฆสาจริยนิทานที่เป็นต้นฉบับตัวเขียนทุกภาษาที่ปรากฏในแหล่งต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทย และต่างประเทศ การนำมาตรวจสอบและเทียบเคียงกัน จะช่วยให้ได้เนื้อหาที่สมบูรณ์และถูกต้องที่สุด เพื่อสร้างคัมภีร์ที่เป็นมาตรฐานสำหรับการศึกษาและวิจัยในอนาคต

2) การแปลและปริวรรตเนื้อหาให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย การแปลและปริวรรตคัมภีร์จากภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย เป็นภาษาไทยให้มีความทันสมัยและเข้าใจง่ายขึ้น จะช่วยให้ผู้ศึกษารุ่นใหม่สามารถเข้าถึงเนื้อหาได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ควรพิจารณาเลือกใช้คำที่เหมาะสมและมีการอ้างอิงเชิงอรรถอย่างละเอียด

3) การวิเคราะห์และเปรียบเทียบเนื้อหากับคัมภีร์อื่นๆ ควรมีการวิเคราะห์และเปรียบเทียบเนื้อหา คัมภีร์พุทธโฆสาจริยนิทานกับคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น มหาวงศ์ จุฬวงศ์ และคัมภีร์อรรถกถาต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์เหล่านี้ รวมถึงศึกษาผลกระทบที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคต่าง ๆ

4) การศึกษาคุณค่าทางวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ การศึกษาคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์พุทธโฆสาจริยนิทานในด้านวรรณกรรมและประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา จะช่วยให้เข้าใจถึงบทบาทและอิทธิพลของคัมภีร์นี้ต่อการพัฒนาการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรเน้นศึกษาถึงคุณค่าการใช้ภาษาของคัมภีร์นี้

5) การพัฒนาสื่อการเรียนการสอน ควรพัฒนาสื่อการเรียนการสอนที่ใช้ในการศึกษา

และเผยแพร่คัมภีร์พุทธโฆสัจจวินิทาน เช่น การสร้างหนังสือเรียน หนังสืออ้างอิง และสื่อดิจิทัลที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและสะดวก เพื่อส่งเสริมการศึกษาและการเข้าใจในพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- จารุภา ประวงษ์. (2552). การตีความภาพพระพุทโฆสอาจารย์เดินทางไปสืบพระพุทธศาสนาใน
ลังกาทวีปตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธนากรกรูเทพ. (2519). **เรื่องพระพุทโฆษา หรือพระพุทโฆสะ และตำนานพระปริตร.**
กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ถวายมูทิตาสักการะเนื่องในการสมโภชสุพรรณบัฏและทำบุญ
อายุ สมเด็จพระพุทโฆสจารย์ (ชุตินธโร มหาเถระ) วัดสามพระยา.
- เนติข รุจิรฐานะ. (2532). การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์วังสมาลี. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหา
บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บาลี พุทธรักษา. (2544). **มหาวังสมาลี: การสอบชำระเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมพุทธศาสนา
ภาษาบาลีจากเอกสารตัวเขียนและแปลต้นฉบับเป็นภาษาไทย.** เชียงใหม่:
โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- พระธัมมกิตติมหาสามี. (2515). **สัทธมมสังคโ.** สภาการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลั
ย กรุงเทพมหานคร: พุทธอุปถัมภ์การพิมพ์.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา. (2550). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย: The History
of Buddhist in India.** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: หจก.เม็ดทรายพริ้นติ้ง.
- พระมหาบุรณะ โพธิ์นอก. (2554). คัมภีร์วิสุทธิมคคคณฐี: การตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์.
ดุขณินพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษณิบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย.
- พระมหามังคลเถระ. (2456). **พุทโฆสนิทาน: เรื่องพระพุทโฆสจารย์ไปแปลพระปริยัติธรรม
ในลังกาทวีป.** สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมมตอมรพนธ์ หอพระสมุดวชิรญาณ
แปล. พระนคร: พิมพ์แจกในการปลงศพ แยม ภรรยาพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย).
พระมหาสยาม ราชวัตร. (2543). การศึกษาเปรียบเทียบไตรสิกขาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์
วิมุตติมรรค. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหิดล.

- พัฒน์ เพ็งผลา. (2546). **ประวัติวรรณคดีบาลี**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2515). **ตำนานคณะสงฆ์**. พระนคร: โรงพิมพ์สามมิตร.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2526). **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หอสมุดแห่งชาติแห่งชาติ. (2567). **รายการทะเบียนเอกสารโบราณ: คัมภีร์ไบบลาน**. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก <https://manuscript.nlt.go.th/%E0%B8%AA%E0%B8%B7%E0%B8%9A%E0%B8%84%E0%B9%89%E0%B8%99>
- อภิวัดน์ โพธิ์सान. (2549). **ชีวิตและผลงานของนักปราชญ์พุทธ**. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.